

ВІДПУК

офіційного опонента на дисертацію

Чумак Людмила Миколаївни "Лексичні інновації в англomовному медійному дискурсі початку ХХІ століття: структурний і лінгвопрагматичний аспекти",
подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук
зі спеціальності 10. 02.04 – германські мови, Київ, 2018

Кінець ХХ – початок ХХІ століть став тим періодом у розвитку гуманітарних знань, коли накопичений інтелектуальний досвід став підрунтьм нових викликів для поглиблення цих знань. У фокусі уваги мовознавців опинився весь комплекс питань, які стосуються когнітивної та комунікативної діяльності людини, і сформувався той генеральний напрям, який визначає сучасну науково-філологічну картину. Ще у ХІХ столітті Олександр Потебня був глибоко переконаний, що мову слід розуміти і, відповідно, аналізувати як дію. Однак лише наблизившись до тисячолітньої межі, філологія як наука, яка найбільш органічно серед інших гуманітарних дисциплін пов'язана з людиною, ґрунтовно почала вивчати те, що нині прийнято називати діяльнісним аспектом репрезентації мови. Отож, для дослідження англomовних лексичних інновацій, які обрано об'єктом рецензованої дисертації, Людмила Чумак не обмежується структурним підходом до дослідження новотворів, виформувавши за моделями словотвірної деривації, а й вивчає, як ці інновації "діють" в англomовному медійному дискурсі, зокрема в контексті його тактико-стратегічної організації. Оскільки медійний дискурс є тим середовищем, у якому з особливою чіткістю увиразнюються процеси неологізації, то комплексний аналіз моделей творення нових слів та їхнього потенціалу в аспекті реалізації комунікативних стратегій, що є визначальними для цього типу дискурсу, забезпечує **актуальність** праці. На думку рецензента, дисертація Людмили Чумак відноситься до тієї групи сучасних **актуальних** антропологізованих мовознавчих досліджень, у яких увагу зосереджено на аспектах мови, мовлення та комунікації, котрі забезпечують узагальнення процесів "мапування" світу людини через виявлення особливостей творення мовних знаків та встановлення їхніх відношень у дискурсі. Ми є сьогодні свідками своєрідного "неологічного вибуху", який

обумовлений змінами суспільно-політичних параметрів життя та стрімким розвитком інформаційних технологій і засобів масової інформації. Це веде до архаїзації окремих груп лексики та виникнення нових сфер номінації. Оновлюються самі номінативні процеси в різних мовокультурах і, зрозуміло, що їх не можуть оминати увагою мовознавці. **Новизну** рецензованої праці увиразнюють положення, винесені на захист, оскільки відображають **нове знання** про структурні та лінгвопрагматичні аспекти лексичних інновацій, що з'являються в сучасній англійській мові, отримане шляхом застосування розробленої дисертанткою методики дослідження.

Встановлення орієнтирів, які вказують на спосіб вивчення природи лексичних інновацій у XXI столітті, та систематизація спостережень над їхньою роллю в стратегічній організації дискурсу має певне **загальнотеоретичне значення** для лексикології, комунікативної лінгвістики, дискурсології та лінгвістичної прагматики. А теорія є загальною, коли “забезпечує нас інструментами для розуміння не лише конкретного об’єкта, але й усіх мислимих об’єктів певної природи” (Дуї Єльмслев).

На думку опонента, мета дисертації, яка полягала у встановленні структурних і лінгвопрагматичних характеристик лексичних інновацій, задіяних в англomовному медійному дискурсі XXI століття, була досягнута. Таке твердження ґрунтується на трьох важливих факторах, які наявні в цій і повинні характеризувати кожну дисертаційну працю кандидатського рівня: 1) ретельно відібраний та достатній для переконливості висновків корпус матеріалу дослідження (1500 лексичних інновацій та фрагменти сучасних (2000 – 2017 років) англomовних медіа в онлайн-версіях (170 найменувань), що засвідчують їхнє вживання у цьому дискурсі); 2) чітке тлумачення теоретичних засад дослідження та його метамови; 3) коректне застосування методів дослідження в рамках розробленої методики.

Завдання розглянути теоретичне підґрунтя та метамову праці ставиться та успішно вирішується в першому розділі (С.28–70). Стисло представлено погляди на принципи визначення мовних інновацій в структурному й прагматичному

аспектах та осмислено авторське тлумачення основних одиниць метамови, зокрема:

а) інновації як родового поняття, що охоплює низку видових, як-от, потенціоналізм, оказіоналізм та неологізм; б) поняття словотвірної моделі як певної структурно-семантичної схеми утворення лексичних інновацій та різних типів такої моделі; в) поняття медійного дискурсу та медіатексту.

Ключовою одиницею метамови дисертації є інновація. Дисертантка обирає максимально широке тлумачення цього поняття, зараховуючи до інновацій всі лексичні одиниці, які породжуються в процесі неологізації: потенційні слова, оказіоналізми та неологізми (с.32). Повністю погоджуюся з базовим для дисертації твердженням, яке червоною ниткою проходить через усе дослідження, що утворення лексичних інновацій відбувається в результаті процесів словотворення **за законом аналогії** (с.34). Відповідно, кожна інновація відображає **певні механізми її утворення**, які притаманні тій чи іншій мові. Дисертантка зосереджується на пошуку тих механізмів, які притаманні саме англійській мові, що забезпечує відповідність дисертації спеціальності 10.02.04 – германські мови.

У першому розділі також обґрунтовано: а) сутність структурного підходу до вивчення лексичних інновацій (аналіз мовних механізмів утворення нових найменувань) та б) сутність прагматичного підходу (аналіз функціональних особливостей нових найменувань). В рамках першого підходу дисертантка активно використовує поняття словотвірної моделі як схеми утворення лексичних інновацій та представляє бачення різних типів моделей. Хоча в рецензента є деякі застереження стосовно використання терміну *моделювання*, про що буде сказано далі, не викликає заперечень твердження, що моделі словотвірної деривації слугують для представлення усвідомленого процесу використання словотвірних засобів (с.38).

У заключному параграфі теоретичного розділу дисертантка звертається до питання, як нові слова в медійному дискурсі групуються за тематичною належністю та як вони вкочаються в механізми реалізації категорій оцінки та експресивності в медійних текстах.

У другому розділі (С.71 – 89) розкрито авторську методiku аналізу структурного та лінгвопрагматичного аспектів лексичних інновацій, яка випацована з опорою на поєднання загальнонаукових та спеціальних методів. Роман Якобсон наголошував, що міждисциплінарність може працювати “м’яко” (*mild*), тобто як *мультидисциплінарність*, коли горизонтальний підхід забезпечує краще розуміння чи репрезентацію об’єкта, який не можна всебічно описати, використовуючи методи однієї дисципліни; але вона також може працювати “потужно” (*strong*), тобто як *метадисциплінарність* чи *трансдисциплінарність*, коли встановлюється вертикальна залежність, яку можуть виявити методи і об’єкти дисципліни при розгляді в світлі інших основоположних знань, з яких ми можемо почерпнути принципи, моделі чи твердження (Jacobson R. Linguistics in relation to other sciences. – The Hague: Mouton, 1971). Запропонована Людмилою Чумак методика дослідження характеризується трансдисциплінарністю (у розумінні Р. Якобсона), яка забезпечується поєднанням інструментарію традиційної структурної лінгвістики та лінгвопрагматики. Відповідно випацована методика є двовекторною: 1) перша група методів спрямована на аналіз структури та семантичного наповнення лексичних інновацій; 2) друга – на встановлення їхньої прагматичної спрямованості. Докладно та достатньо об’єднано описано процедури дослідження лексичних новотворів на кожному з чотирьох основних етапів дослідження: класифікація матеріалу, моделювання словотвірної деривації, лінгвопрагматичний аналіз об’єкта та визначення його кількісних характеристик у сучасному англомовному медійному дискурсі. Результати дослідження в рамках першого вектору представлено у третьому розділі, а другого – у четвертому.

Третій розділ (С.90 – 158) опирається на висловлене в першому розділі засадниче переконання, що процес творення англомовних лексичних інновацій відбувається за словотвірними моделями-зразками. Він містить багато тонких лінгвістичних спостережень дисертантки, які мають елементи новизни. Дисертантка виокремлює та переконливо ілюструє продуктивні морфологічні моделі творення лексичних інновацій: афіксацію, словоскладання та телескопію (параграф 3.1); актуальні моделі скорочення (параграф 3.2) та комбіновані моделі

продуктування досліджуваних одиниць (параграф 3.3.). До заслуг дисертантки слід зарахувати, що для кожної описаної моделі вона встановлює, які тенденції та чи інша модель виявляє в аспекті її використання в медійному дискурсі на позначення різних референтів, до прикладу осіб, видів діяльності, процесів соціально-економічного розвитку, соціальних явищ тощо. Аналіз цих тенденцій представлено в кількісному вимірі у низці таблиць, які об'єктивують отримані результати. Цілком прогнозованим є той факт, що більшість досліджених інновацій (69,8%) утворені за некомпбінованими моделями, які представлені морфологічними моделями (65,2% одиниць) та моделями скорочень (34,8%). Цікаво зазначити, що аналогічні результати були отримані Данутою Мазурик (Львівський національний університет імені Івана Франка) для української мови. Вона встановила, що лексичний склад української мови найбільш регулярно поповнюється словами, утвореними за допомогою морфологічного способу словотворення (81%). Серед них найбільша кількість неологізмів утворена суфіксальним способом (56 %). Способом складання утворено 20 % інновацій. Однак моделі скорочення, які є другими за продуктивністю в англomовному медійному дискурсі початку ХХІ століття, для української мови не характерні.

Третій розділ праці Людмили Чумак не лише засвідчує здатність дисертантки до глибокого філологічного аналізу, але й особливо увиразнює практичне значення праці, оскільки отримані результати можуть бути успішно використані в навчальному процесі при ознайомленні студентів із засадами англійського словотворення та тенденціями його розвитку в сучасній англійській мові.

На заключному етапі дослідження (у четвертому розділі (С.159 – 200)) розгортається аналіз ролі лексичних інновацій у тактико-стратегічній організації сучасного англomовного медійного дискурсу. У ході цього аналізу дисертантка робить вагоме мікровідкриття, а саме: словотвірні моделі утворюють різні конфігурації, які відображаються в стратегічній організації досліджуваного дискурсу, а виявлені стратегії й тактики відіграють визначальну роль в активзації знань у процесі сприйняття медійних текстів. Постулюється, що саме лексичні інновації, які вимагають особливих зусиль для декодування, можна розглядати як

тексторозмежовувальні вказівники при аналізі стратегічності цих текстів. Людмила Чумак виокремлює стратегії привертання уваги, апеляції до потреб, оцінки та інформаційно-інтерпретаційну стратегію, кожній з яких притаманна низка тактик. Аналіз інновацій як ключових компонентів реалізації стратегій і тактик доповнює наше знання про мовні засоби об'єктивації прагматичних настанов у медійному дискурсі та може бути екстрапольований на інші типи дискурсу.

Таким чином, рецензована праця Людмили Чумак повністю відповідає очікуванням які характеризують працю кандидата цього рівня. Вона узагальнює та поглиблює наше знання про низку сутнісних характеристик лексичних інновацій в сучасній англійській мові, що забезпечує її відповідність спеціальності 10.02.04 – германські мови.

Наголошуючи на теоретичному й практичному значенні дисертації, хочу зупинитися на **дискусійних питаннях**, які, на мою думку, треба з'ясувати на захисті та в подальших дослідженнях дисертантки.

1. Перший дискусійний момент стосується визначення таких ключових термінів праці як *модель* і *моделювання*. Модель вживається як синонім способу словотворення, як-от, модель словоскладання, і як схема утворення лексичних інновацій. Загалом моделювання має у мовознавстві давні традиції. Не зовсім точно, що вперше термін *модель* застосував Зелліг Херріс (с.39). Ще у 20-і роки Карл Бюлер запропонував першу комунікативну модель знака (модель, яка постулювала інтерсуб'єктивність мовлення та його залежність від складників спілкування). У рецензованій праці *моделювання* як науковий прийом (з посиланням на словник мовознавчих термінів Анни Ахманової) розглядається як “схематичне відтворення об'єкта, який не піддається безпосередньому спостереженню або є дуже складним”. У лінгвістичному плані (з посиланням на американського лінгвіста Воллеса Чейфа) дисертантка розглядає *моделювання* як “своєрідну інтерпретацію подій дійсності за допомогою мовного знака”, і стверджує (з посиланням на російського професора Олену Кубрякову), що воно здійснюється під час словотвірного акту, коли той чи інший зразок (модель) з'являється у свідомості мовця завдяки певним асоціаціям та аналогіям на основі

моделі еталона (с.38 – 39). Далі подано такі два визначення словотвірної моделі:

1) “типова структура узагальненого лексико-категоріального змісту, що здатна заповнюватися різним лексичним матеріалом” та 2) “структурно-семантична схема, яка визначається з позиції похідних” (с.40). На думку рецензента слід чіткіше

розмежувати:

- а) вживання терміну *модель* на позначення аналогу (схеми, структури, знакової системи) певного фрагмента природної чи соціальної реальності, який задіяний у номінативних процесах (модель як спосіб творення лексичних інновацій), та на позначення схеми теоретичного опису (модель як формальний опис схеми творення);
- б) вживання терміну *модельовання* на позначення гносеологічної категорії та процедури аналізу мовних явищ.

У зв’язку зі сказаним вище хочу також зазначити, що викликає запитання така термінологізована словосполучка як *актуальна модель*, яка використовується в контексті опису моделей скорочень. Ймовірно, йдеться про модель у першому сенсі. Чи слід терміни у ланцюжку *продуктивні* – *актуальні* – *типові* моделі (узятю з назв трьох параграфів третього розділу) розглядати як синонімічні?

2. Не можу погодитися, що за ознакою виду мовної одиниці інновації представлені, лексичними, семантичними та фразеологічними одиницями (с.33). Дисертантка пише, що семантичні новотвори – це нові лексико-семантичні варіанти слів або сталих словосполучень (с.33), отож, ідеться не про окремі “семантичний” тип мовної одиниці, а про зміни в семантичній структурі лексичних та фразеологічних одиниць. Слід також зауважити, що дисертантка розглядає семантичний компонент як один із складників моделі словотвірної деривації, вживаючи некоректне формулювання “семантичне значення” (с.42).

3. В рамках аналізу стратегії привернення уваги Людмила Чумак виокремлює тактики позиційного розміщення лексичних інновацій та пояснення явища, представленого інновацією. На думку рецензента, по-перше, “позиційне розміщення” – це не тактика, а спосіб реалізації тактики. По-друге, не зрозуміло, чим відрізняється тактика інформування, яка виокремлена в іншій проаналізованій

дисертанткою стратегії – інформаційно-інтерпретаційній – від тактики пояснення явища. Обидві тактики засвідчують звертання авторів текстів до різних способів розкриття змісту нових слів. Видається також, що при аналізі ролі лексичних інновацій у реалізації стратегій і тактик в англомовному медійному дискурсі, доречно було б вказати, які тактики є найчастотнішими.

4. Ще одна рекомендаційна заувага стосується відсутності загальної (підсумкової) таблиці чи діаграми, яка уявляла б кількісний розподіл проаналізованих інновацій за всіма виокремленими моделями. У висновках до третього розділу представлені результати кількісних підрахунків у рамках кожної окремої моделі, що утруднює бачення загальної “картини”.

5. На завершення хочу привернути увагу до того факту, що нерідко в наукових працях (у рецензованій теж) дисертанти дають посилання на публікації зарубіжних колег, забуваючи про доробок українських вчених. Зокрема, важливим доробком для медіадискурсивних студій стали наукові праці вітчизняних мовознавців С. Єрмоленка, О. Маковця, О. Мацько, О. Пономаріва, А. Приходька, О. Сербенської, Л. Ставицької та ін. Хотілося б, щоб результати, отримані українськими дослідниками, не залишалися поза увагою наших дисертантів. Хоча слід зазначити, що саме здобутки українських вчених були опорними для Людмили Чумак при розгляді теоретичних аспектів словотвірних процесів.

Низка побажань, які стосуються дискусійних моментів праці, не заперечують концепції та методології дослідження, не знижують його загальної високої оцінки та не піддають сумніву вірогідності результатів. Дисертація Л. М. Чумак є концептуально завершеною працею в галузі сучасної неології. Вона є зрілим дослідженням, у якому здобуто нові результати, котрі поглиблюють наше знання про процеси творення та функціонування лексичних інновацій у сучасній англійській мові.

Автореферат та 19 одноосібних публікацій у фахових мовознавчих вітчизняних (18) та зарубіжних наукових (1) виданнях повністю розкривають основні здобутки дисертації. Текст дисертаційної праці оформлено з дотриманням вимог наукового стилю. Слід також зазначити інформативну цінність додатків.

На підставі докладного ознайомлення з дисертацією, авторефератом та основними публікаціями вважаю, що праця “Лексичні інновації в англійському медійному дискурсі початку ХХІ століття: структурний і лінгвопрагматичний аспекти” відповідає чинним вимогам МОН України та Постанові КМУ № 567 “Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів” від 24.07.2013 зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМУ № 656 від 19.08.2015, № 1159 від 30.12.2015 та № 567 від 27.07.2016 щодо кандидатських дисертацій, а її автор, **Чумак Людмила Миколаївна, *заслужує*** на присудження їй наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.04 – германські мови.

Н. Андрейчук

Доктор філологічних наук,
професор, професор кафедри перекладознавства і
контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура
Львівського національного університету імені Івана Франка

Підпис Н.Андрейчук підтверджую

Вчений секретар
Львівського національного університету
імені Івана Франка